

ТАЇНСТВЕНІСТЬ ВПЛИВУ МОЛИТВИ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

о. Олег Кекош, студентський капелан

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ТАЇНСТВЕНІСТЬ ВПЛИВУ МОЛИТВИ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті досліджується актуальне питання виховання учнівської молоді під впливом релігійних традицій, які дозволяють прищеплювати їй етику, мораль, високі людські цінності на основі молитви до Бога і розвитку милосердя.

Постановка проблеми. Бачення сучасної дійсності і усвідомлення трагічних наслідків бездіяльності і хибних антигуманних, антилюдських, антиособистісних принципів розвитку бездуховного суспільства приводить нас до необхідності визнання глобалізації проблем сучасної психолого-педагогічного виховання та моралі в розвитку молоді.

Непослідовність, відсутність цілісного сприйняття, позбавлення принципів основ теоретичного викладання і нездатність практичної методології, вивчення у школах християнської етики, молитви, релігії, відсутність віри в Бога, робить сучасне виховання молоді неспроможною до кардинальних змін у нашому суспільстві.

Оцінюючи духотворну силу природи, життя, науки і релігії, видатний вчений педагог К. Ушинський відзначає, що “найбільшу формуючу силу простого народу має церква. Вона із своїми зовнішніми формами, сповненими глибокого смислу, так би мовити, охоплює людину із зовнішньої її сторони з тим, щоб потім піднести її на вищий ступінь самосвідомості. Вона промовляє, вчить молитви, розвиває почуття людини до милосердя, доброти, поваги до іншого, розумової сили для того, щоб не спинитись на самих формах. Не прийняти форму за сутність і не спинитись на самих формах, не дібравшись до зернини” [3].

Релігія проводить виховання молоді, людини через засоби церковної молитви, добра, любові до ближнього, а відступлення від загальноприйнятих релігійних цінностей, яких повчає і які виховує церква, поєднує у собі як вербальні (раціоналістичні), так і позавербальні (містичні) канали взаємодії зі світом, спілкуванням з Богом засобом молитви. Утверджуючи віру людини через молитву в ідеали, релігія тим самим утворює надійний фундамент моральності людини. Віруюча людина сприймає мораль для себе як імператив. Моральність, що не підтримується вірою в Бога, завжди виявляє тенденцію до занепаду. Християнська релігія добре адаптована до

соціального життя. Вона визнає усю систему цінностей національного виховання і органічно доповнює людину високими моральними цінностями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Традиції українського національного виховання молоді у дусі моралі, високих естетичних чинників, любові до ближнього, досліджувалися багатьма українськими дослідниками (О. Вишневський [1], П. Павленко [4], Н. Примаченко [5], В. Скотний [9], Т. Тхоржевська [8], О. Шуба [10]).

Виклад основного матеріалу. Людина – велика, дорога істота у Бога, але це велике творіння, може мати падіння у гріх, стати немичним, слабким до безлічі немочів. Гріхова людина настільки слабка, що незважаючи на свої природні зусилля, не може віднайти тут, на землі, істинного Бога, постійного внутрішнього спокою і миру у своєму єстві. Їй часто допомагають у цьому пошуку ближні, друзі, сусіди. Але що можуть дати людині такі ж, як і вона смертні. Тільки Господь може послати їй благо і дар звершений. Бог для людини все: сила серця її і світло розуму її, дає їй благу думку, знищує безнадійність і оживляє сміливість. Він – спокій і радість. Він – її віра, надія і любов. Він – їжа, пиття і одяг її. Він – життя для людини, її дихання. Як мати буває всім для немовляти, так і Господь завжди готовий дарувати людині необхідне для досягнення її спасіння. Але щоб стати достойним Божих милостей, людині потрібно підготувати себе до цього. Особливо це стосується молоді, яка зараз через недобрі засоби реклами, пропаганди жорстокості, алкоголю, порнографії, комп’ютерних ігор із насильством, закарбовує у розумі молоді не доброту, а насильство над слабшим, намагається будь-яким чином виділити себе серед навколишніх. Адже і землероб не сіє свого насіння в тверду землю, а спочатку переорює і робить її пухкою. Так і віруюча людина для прийняття Божественних дарів повинна підготувати свою душу, має сама шукати цих дарів, просити її у Господа.

ТАЇНСТВЕНІСТЬ ВПЛИВУ МОЛИТВИ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Засобом до всього цього і служить молитва. Вона є ключем до небесних скарбів, посередником між Богом і людиною, драбиною, яка з'єднує небо і землю, творіння з Творцем [3, 4]. Усе духовно-моральне життя розвивається в людині за посередництвом молитви. Молитвою підтримується і укріплюється в людині ревність для боротьби з гріхом і страстями, через молитву отримують від Бога благодатні сили на перенесення всякого роду життєвих випробувань. З іншого боку, все те, стосується наших тілесних нужд, може бути посланим від Бога тільки через посередництво молитви. Немає такого, що неможливе було б для Бога. Непоможливе молитва робить можливим. Безсила людина з молитвою набуває такої сили, перед якою не можуть встояти ніякі інші сили. Чистою молитвою вона перемагає саму природу, змінює її закони. Ісус Навин зупинив молитвою сонце (Нав. 10.12 – 14).

Пророк Ісаї повернув сонячну тінь (3 Цар. 20, 11), страшне море підкоряється силі молитви (Вих. 14, 22). Вогонь перемагається молитвою (Дан. 3, 94), молитва перемагає злобу хижих звірів (Дан. 6, 16 – 19).

Дати повне християнське вчення про молитву – справа дуже велика, глибока і обширна. “Молитва – є наука із наук” [2, 57].

Молитва є одним із таємничих і сокровених явищ християнського життя. “Ім'я молитви є дивним, недосяжним людському розуму, яке пояснюється тільки глибиною недослідимої бездні любові Божої до роду людського” [6, 28]. Тому дати повне вичерпне визначення молитви – неможливо.

Сильною зброєю нашої святої віри є молитва. Тому молитву можна зрівняти з джерелом проточної чистої живої води, а втомлений мандрівник тамує цією живиносною водою свою жагу. Та це не просто джерело, із якого п'є він сам, якщо в серці людини оселиться непереставна молитва, відбувається велике чудо, вона стає джерелом живої води для інших.

У свідомості людини релігія була живим чинником не лише впродовж десятки років, а вже від багатьох тисяч років. Життя у єдності з природою навіювало людині пошану до надземних сил. Цей світогляд був настільки наблизений до християнського, що сучасні теологи звуть його не “поганським”, а “передхристиянським”. Християнство стало швидше завершенням процесу становлення нашої духовності. Саме через те воно було прийняте в нас з меншим опором, ніж в інших північних народів, зазначає професор О. Вишневський [1, 476].

Релігія у нас глибоко проникає у звичаї та обряди, поєднує суто духовні елементи з

національними, громадськими, сімейними та особистими. Візцем такого поєднання в нашій історії є “Повчання Володимира Мономаха дітям”, настанови отців Церкви, філософія Г. Сковороди та П. Юркевича, вся творчість Т. Шевченка та інших педагогів, учених, які в більшості своїй наукові досягнення поєднували із молитвою, Божою допомогою, коли виникали труднощі у їх розв'язанні.

Люди шукають Бога, мимоволі тягнуться до нього, в чиєму серці тече молитва. Нехай християнин приховує свою духовність і не говорить ні про духовне, та в серці його іде справжня, істинна покаянна молитва, від неї виходить деяке духовне світло. Це світло невидиме людському оку, та його може відчутти кожен, хто шукає Бога. І тому багато простих звичайних монахів, священиків і навіть мирян зовнішньо не відрізняються ні освітою, ні красномовністю, ні іншими обширними знаннями, в той же час як магніт притягує метал до себе, так молитва до себе душі людей.

Без внутрішньої молитви **філософські і богословські** надбання пастиря мертві, і серце людини не відкриється для нього. Пастирські настанови будуть сприйматися лише зовнішньо, холодним розумом. Від холоду іде холод, холод нашого серця не може запалити вогонь у серцях інших. Тому, як мені бачиться, найголовніший обов'язок священика – молитва за свою паству і за весь світ неперестанно повторюючи в своєму серці Ісусову молитву: **“Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене грішного!”**, або ж ті молитви, які внутрішньо близькі його душі.

У процесі дослідження даної духовно-філософської проблеми я використовував праці архієпископів, єпископів, священиків, вчених-філософів, які із різних підходів у своїх працях висвітлювали проблему духовності, виховання, молитви, сповіді, у розв'язанні використовуються як самі патерики, так і допоміжні джерела, щоб глибше зрозуміти важливість молитви.

Головна думка нашого дослідження та, що молитва є диханням життя пастиря, необхідна йому, як повітря, і впливає із природного устремління душі людини до Бога, із природного бажання спілкування з Ним. Всьому, що говорять святі подвижники про молитву, я намагався знайти **психологічну** підоснову, пояснити внутрішню необхідність і потребу в молитві та сповіді. Така молитва дається лише через все життя людини, яка повинна відповідати молитві. Тут проходить взаємний процес: молитва помагає виконанню Господніх заповідей, а виконання заповідей – пробудженню духовної молитви.

ТАЇНСТВЕНІСТЬ ВПЛИВУ МОЛИТВИ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Духовна молитва – це безперервне поклоніння Богу в душі та істині, а людина стає істинним поклонником Небесного Отця, одним із тих поклонників, яких шукає Бог.

Нарешті, що стосується прийомів роботи: кожен думку і положення я намагався обґрунтувати відповідними висловлюваннями із життя святих подвижників. Передаючи досвід, вони пропонують розділити цю мудрість. Суть цього знання у тому, що воно відкриває “науку про дух”, необхідну для того, щоб вести духовну боротьбу згідно з Отцями Церкви і здатну супроводжувати людину на її шляху до вдосконалення в Христі.

Святі отці і подвижники, які все своє життя присвятили молитовному подвигу, досягнувши найвищих щаблів у моральному вдосконаленні, не могли з точністю вказати, що потрібно розуміти під християнською молитвою. Одні з них надають їй переважно інтелектуальних властивостей: називають її “бесідою розуму” його сходженням до Бога [1, 207]. Інші визначають молитву з боку волевих функцій: називають її “шлях до Бога”, “служінням вище інших” [4, 373]. Треті говорять про молитву, як серцециальність. “Молитвою переважно оживляється серце в почуттях своїх”. Називають “страх Божий” початком всякої чесноти, а частково – молитви.

Така відмінність у визначенні молитви, за роздумами Ісаака Сірина, пояснюється тим, що для предметів майбутнього віку, яким і є молитва, ми не маємо істинної назви.

Вникаючи у **психологію молитви**, можна встановити тільки окремі її істотні ознаки, за якими і скласти хоча б часткове її визначення.

Молитву можна розуміти у широкому і вузькому розумінні. Істотною ознакою молитви, яку можна розуміти у вузькому значенні, служить устремління душі людини до Бога.

“До Тебе підношу я, Господи, душу свою” (Пс. с. 25,1)

Піднесення душі до Бога не що інше, як устремління всіх її сил.

Деякі зі святих отців і подвижників благочестя всі душевні рухи возводять до розуму і серця, як головним силам душі, й по тому визначають молитву, як **“піднесення розуму і серця до Бога”** [10, 179].

Слово – це необхідна умова для наших відносин з людьми. Іноді вона замінюється, або супроводжується жестами, мімікою, зовнішніми ознаками. Так і при молитві, людина, підносячись своєю душею до Бога, виражає свої думки і почуття зовнішньо – словом і рухами. Як у стосунках з іншими людьми, особливо з тими, від яких ми хочемо отримати пораду чи допомогу,

ми стараємося тримати себе пристойно – так незрівнянно більше благоговіння вимагається від нас у словах і зовнішніх знаках при молитовній бесіді з Єством Всесвятим, в руках Якого все наше життя.

Так саме і визначається молитва у Поширеному християнському катехізисі: “Молитва є піднесення розуму і серця до Бога, яке є благоговійним словом людини до Бога... і супроводжується іншими знаками благоговіння” [10, 102].

Але крім вказаного вузького розуміння молитви як у Святому Письмі, так і у святих отців молитва розуміється ще і в широкому смислі – як релігійно-моральний душевний стан, у смислі постійного сердечного і благоговійного пам’ятання про Бога, уповання або надії на Нього у всіх випадках життя. Молитву, в широкому розумінні, має на увазі св. Іван Золотоустий, коли говорить, що “можна йдучи на площу, ходячи по вулицям, творити тривалі молитви; можна сидячи і роблячи роботу, присвячувати Богу дух свій, і тому, хто входить і виходить творити тривалу і усердну молитву”.

“Безперестанку прибігай до Бога: чи стоїш ти, чи сидиш, чи лежиш, нехай бадьориться серце твоє в твоєму псалмослужінні”,

Закликають до постійного сердечного пам’ятання Бога святі старці Варсонофій Великий та Іоан.

Таким чином, молитва, у широкому розумінні може звершуватися будь-коли і будь-де. Святі отці говорять, що такого роду молитва цілком сумісна зі звичайними справами і обов’язками, які покладаються на людину її суспільним становищем. Тому ті люди, які під виглядом молитви і псалмоспівів уникають праці, не мають виправдання.

Дані визначення не цілком відображають всієї сутності молитви тому, що християнська молитва є тайна. “О! Це тайна, недосяжна і для розуму ангельського, які дивуються чоловіколюбству Божому, бачачи як людина, одягнена у плоть, сміє думкою своєю злетіти на небо – до Престолу Божого і там відкривати у Самого Господа відчуття своєї душі і робиться разом з ними учасником славослів’я Господа”, – каже преподобний Іринарх.

Молитва внутрішня і зовнішня як для розуму, так і до душі. Людина волею Творця створена істотою духовно-тілесною. Ось цією і двоскладовістю своєї природи людина повинна прославляти Бога і душею, і тілом. У зв’язку з цим і молитва може бути внутрішньою і зовнішньою.

ТАЇНСТВЕНІСТЬ ВПЛИВУ МОЛИТВИ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Внутрішня молитва – це така молитва, яка звершується в глибині людського духу, і іншими – недосвідченими – може бути непоміченою, бо не супроводжується зовнішніми рухами. Вона може бути розумовою і сердечною. Ця молитва особливо приємна Богу. “Ніхто так не благо угодний Богу, – говорить святий Феодан, – як той, хто займається правильно розумово-сердечною молитвою”.

Християнські подвижники виробили і особливі правила для досягнення розумово-сердечної молитви. В основу цих правил вони кладуть часте повторення молитви Ісусової:

“Господи, Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене грішного!”.

Потім головною вимогою вважають змусити розум свій зійти з голови в серце і тримати його в ньому, тобто загасити свідомість розуму, відгородити його від усіх мирських помислів і піднести свідомість всецілого сердечного устремління до Бога. Але всі вправи для досягнення розумово-сердечної молитви повинні проходити під керівництвом наставника. Інакше, не маючи при собі вірного наставника, той, хто молиться, досягнувши “деякої степені зосередженості уваги і теплоти починає думати, що його осінила благодать, тоді коли її ще немає”.

Зовнішня молитва називається та молитва, яка “вимовляється словами і супроводжується іншими знаками благоговіння”. Під словами потрібно розуміти вираження молитви голосом: читання, вимова по пам’яті, спів. Ця сторона молитви має особливе значення в церковному богослужінні. До храму йдуть люди, щоб тут вознести до Бога своє горе і радість, отримати нове підкріплення релігійних почуттів.

Зовнішня сторона молитви необхідна. Але вона не повинна поглинати внутрішню. Вони повинні так тісно з’єднуватися між собою, як людська душа з тілом. Тілесна молитва без внутрішньої – це тіло без душі. “Хто молиться тілесно і не має ще духовного розуму, – говорить преподобний Марк, – той подібний сліпому”. Але і одної внутрішньої молитви без зовнішньої недостатньо, подібно тому, як для земного існування людини необхідна не тільки душа, але й тіло. Слова і дії завжди служили і служать вираженням наших духовних переживань.

Бувають моменти, коли людина не може утриматись навіть при всьому своєму бажанні від зовнішнього вираження своїх духовних переживань у словах чи діях. **Глибокий психологічний зміст молитви** полягає у словах Священного Писання:

“чим серце наповнене, те говорять уста” (Лк. 6, 45).

Коли душа повна благоговійних почуттів до Бога, то вона невідомо впливає їх у торжественних гімнах, піднесеннях рук, преклонінні колін. Такий закон душевного життя людини.

Необхідність зовнішньої форми в молитві витікає далі із того, що вимова молитовних формул і звершення молитовних дій може збуджувати в нас молитовний дух і молитовний настрій. Благоговійна вимова відомих слів і звершення відомих дій може викликати в душі відповідні їм емоції і переживання. Ми можемо почати вимовляти слова молитви і звершувати молитовні дії, не маючи молитовного настрою, він може виникнути у нас, як наслідок наших молитовних подвигів і вправ. Отож, внутрішня і зовнішня молитва повинні складати одне ціле.

У процесі дослідження даної проблеми я зазначив, що молитва несе у собі функцію виховну, вона належить духові, божеству в людині “звести молитву до ступеня речі корисної, потрібно для господарського вжитку, виховання особистості” [1] (наголошував К.Д. Ушинський. Твори. – К.: – 1955.Т.6. – С. 390). Отже, слід наголосити про необхідність використання молитви і релігії в школах як виховних засад на підрастаюче покоління.

Трактування віри в Бога як передумови становлення моральності людини оголює гострі практичні проблеми стосунків школи і Церкви.

Рівень співпраці школи і Церкви визначається станом духовного життя і релігійної культури того чи іншого суспільства. Ця співпраця повинна передбачати релігійне виховання, що здійснюється як безпосередньо самою церквою, так і її впливом на сім’ю і навіть шляхом навчання релігії у школі, вивчення молитви, що, як правило, молоддю засвоюється добре і робить її доброзичливою, вихованою із високими моральними цінностями.

Зауважимо, що існує кілька практичних проблем викладання релігії в школі, як зазначає О. Вишневецький [1, 482], які часто слугують контраргументами з боку релігійних опонентів, а саме:

- по-перше, це стосується обов’язковості вивчення релігії. Жодна поважна релігія, не нав’язує себе силою. Дитина має право за порадою батьків вивчати або не вивчати релігії. Ніхто не має права змушувати дитину вірити і вчитися релігії, але водночас ніхто не може й позбавити її цього права, заборонити їй пізнати засади релігії, виконувати молитву і звертання до Бога. В цьому одна із підстав відокремлення Церкви від школи;

- по-друге, виникає питання про те, хто може відповідні предмети (наприклад “Християнську

ТАЇНСТВЕНІСТЬ ВПЛИВУ МОЛИТВИ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

етику”, релігію, молитви, Катехизм) викладати і в християнському дусі вчити підрастаюче молоде покоління. Якщо духовність – це те, неможливо збагнути розумом, але можна відчувати і пережити (К. Войтила, К. Ушинський, Г. Ващенко та ін.), то вибір сіяча духовності – проблема непроста. Не може ним бути шкільний психолог, якому іноді приписують близькість до духовного. Водночас, якщо ті предмети викладатиме біолог чи фізик у вигляді навантаження, то в цьому разі теж буде профанація релігійного предмету. Ось чому, на мій погляд, цей предмет повинна викладати особа духовна. За участю церкви проводиться підготовка катехитів-мирян. Людей, які готові обрати предмет християнської етики і релігії як свою головну спеціальність. Такі люди мусять мати три якості: бути дійсно віруючим (К. Ушинський, Г. Ващенко, А. Кураєв та ін.), володіти належним рівнем ерудованості, бо їхні зусилля не дадуть наслідків, і мати певну схильність до духовної діяльності, тобто мати в душі “іскру Божу”. В рамках підготовки катехитів-мирян, слухачі повинні пройти і певний курс психології та педагогіки, навіть при Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка на соціально-гуманітарному факультеті.

Повернення нашої школи до християнства не обмежується лише питаннями викладання релігії. Йдеться також про загальну релігійну практику школи, про ставлення до релігійних ритуалів, молитви, сповіді, храмових свят тощо.

Найближчим з таких моментів може виявитися молитва перед початком занять. Вона є благословенням для тої праці, яку розпочинає учитель і учні. Кількахвилинне перебування наодинці з Богом одухотворює її, робить висококультурними стосунки вчителя і учнів. Відновлення молитви у школі видається справі цілком можливою. Також перед Великодними святами, Воскресінням Христовим більшість людей ідуть до сповіді, очищувати свої гріхи, які мимоволі у процесі людської діяльності виникають між людьми, а тому вироблення традицій цілим класом іти до сповіді, брати участь у коляді, вертепі, з добрими благими намірами учнів, виховують у них високу християнську мораль та культуру відносин між учнями, шанобливе ставлення до вчителя, старших осіб.

Будь-який шкільний культурний релігійний захід повинен бути одухотворений вірою в Бога, а вчитель повинен знайти своє місце і не приховувати, що він віруючий, але й не нав’язувати своїх поглядів дітям; якщо атеїст – мусить бути уважним і толерантним щодо вірувань своїх колег, дітей і батьків.

Відповідь на всі ці питання мусимо шукати не в школі, а у сфері суспільної свідомості, у тих змінах, які відбуваються тепер у духовному полі нашого суспільства. Поза всяким сумнівом, воно відходить від атеїзму і скероване до засад релігійності, до християнства, втіленого у нашій національній культурі. Це означає, що світський світогляд стає християнським і поступово трактуватиметься як нормальний, європейського типу світогляд. Якщо висловлену оцінку ситуації в нашому суспільстві вважати обґрунтованою, то на проблему виховання і, зокрема, виховання релігійного, мусимо сьогодні дивитися ширше і фундаментальніше, підступатися до неї крізь призму поняття християнізації всієї системи освіти і виховання. Під цим розуміємо ситуацію, коли і зміст навчання (всіх предметів у школі), і діяльність школи взагалі спрямовані в одному напрямку – до узгодженості з традиційно-християнським світоглядом, коли місце Творця помітне на уроці фізики, хімії і біології. У такому разі предмет “Християнська етика” може називатися просто “Етикою” і трактуватися як світський предмет з християнським, філософським підґрунтям, а відтак входити складовою цілісної психолого-педагогічної системи християнського виховання.

Християнізація виховання через молитву виступає складовою соціального замовлення. Певний стосунок до такого виховання можуть мати Церква і релігія, що виконуватимуть свою функцію власними силами, бо природа їх духовних зусиль, хоч і є дуже суттєвою, все ж залишається специфічною. Виховання учнів через молитву, сприятиме високим цінностям духовної культури, розвитку особистості у високій моралі, любові до ближнього та своєї держави.

1. Вишневецький О.І. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич “Коло”*. – 2003. – 528 с.

2. Іоанн Златоуст, святий. *Полное собрание творений*. – М., – 1991. – Т. 4.

3. *Книги святого письма старого й нового заповіту. Українське біблійне товариство*. – 1992. – ЗОМ – V073(H).

4. Любовний Я. *Інваріанти духовної парадигми розвитку цивілізації в третьому тисячолітті. Всеукраїнська міжнародна Християнська асамблея. Науково-практична конференція*. – К.: 17 – 18 лютого – 1998. – С. 30 – 31.

5. Павленко П. *Християнська моральна доктрина і національно-культурне*

відродження України. Всеукраїнська міжнародна Християнська асамблея. Науково-практична конференція. – К., 17 – 18 лютого – 1998 . – С. 32 – 34.

6. Примаченко Н.М. Маркетингова культура. Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ. – 2005. – 128 с.

7. Український Молитовник. Мстислав. Патріарх Київський і всієї України. – 1991. – 90 с.

8. Ушинський К. Твори в шести томах. – К.: 1954. – Т.1. – С. 221.

9. Тхоржевська Т. Українські православні освітньо-виховні традиції у процесі формування національної системи освіти і виховання в Україні.

10. Скотний В.Г. Філософія. Історичний і систематичний курс. – К.: Знання України. – 2005. – С. 441 – 463.

11. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України. – К.: – 1999.

Владика Юліан
єпарх Самбірсько-Дрогобицький

(*Mm.* 28: 18 – 19)

Августин Блаженный

богослов раннего христианства, церковный письменник

св. Іван Золотоустий

візантійський письменник, проповідник

“Деякі думки – вже молитви. Бувають хвилини, коли душа стоїть навколішки, в якому б положенні не перебувало тіло”.

Віктор Марі Гюго

французский письменник

“Ми звертаємося до Бога лише для того, щоб отримати неможливе”.

Альбер Камю

французський письменник, філософ

“Приходьте до своєї віри добрими справами”.

Феодосій Печерський

давньоруський письменник, релігійний діяч

“Без терпіння і віри немає життя”.

Іван Цюпа

давньоруський письменник, релігійний діяч

“Розуміти щось – значить знайти в ньому щось таке, що є наше; і якраз оце відкриття себе поза нами є тим, що нас тішить”.

Рабіндран ат Тагор

індійський письменник, громадський діяч